

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΟΥΣΗΣ

(Πίν. 44 - 49)

Ἡ ἀνασκαφή τῆς περιοχῆς τοῦ Νυμφαίου τῆς Μιέζης, διακοπεῖσα κατὰ τὸ 1967, ἐπανελήφθη κατὰ τὸ 1968. Εἶχε κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν λειψάνων κατασκευῶν, τὰ ὁποῖα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ λαξεύματα καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα τῶν προηγουμένων δύο ἀνασκαφικῶν περιόδων, θὰ ἐστήριζον ἀρκούντως τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νυμφαίου καὶ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ ἀντικειμενικὸς οὗτος σκοπὸς ἐπετεύχθη, μολονότι τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀκίνητα λείψανα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι σχετικῶς πτωχά, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνασκαφή δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκόμη νὰ ἐκταθῆ εἰς σαφῶς ἐλπιδοφόρα σημεῖα, δηλαδὴ ἐντὸς κτημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξαγορὰ δὲν συνετελέσθη εἰσέτι.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐκαθαρίσθη ἐκ νέου ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 1966 ἀποψιλωθεῖσα περιοχή, ἣτις εὐρέθη καὶ πάλιν ὑλομανοῦσα μετὰ ἐγκατάλειπιν ἑνὸς ἔτους. Ἡ ἀποψίλωσις ἐξετάθη καὶ εἰς νέας περιοχὰς ἦτοι α) περὶ τὴν πρόσβασιν ἀπὸ τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ Κοπανοῦ - Ναούσης, β) περὶ τὸ «κεφαλάρι» καὶ γ) περὶ τοὺς ὑδραύλακας. Δηλαδὴ ἀπεγυμνώθη τελείως ἡ περιοχὴ τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τῆς εἰκόνας ἐν ΠΑΕ 1965, πίν. 48α (πίν. 44α).

Κατέστη οὕτω δυνατὸν νὰ γίνουιν ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις. Ἐφάνησαν αἱ παρειαι τοῦ βράχου περὶ τὰ στόμια ἢ «μάτια» τοῦ κεφαλαριοῦ. Ἐχουιν νῦν φυσικὴν ὄψιν καὶ δὲν παρουσιάζουιν ἔντεχνόν τι χαρακτηριστικὸν ἀξιοσημείωτον.

Οὐχ ἦττον ἐντὸς τοῦ ἐγκιβωτισμένου ρεύματος διεπιστώθησαν λείψανα κατασκευῶν, ἔξ ὧν ἄλλα διατηροῦνται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος καὶ ἄλλα διαφαίνονται ἐντὸς αὐτοῦ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἦτοι τοῦχος φαινόμενος εἰς μῆκος 13.50 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἄλλα λείψανα εἰς ἔκτασιν 3.90 μ. πρὸς Δυσμάς, εἶναι πιθανώτατα ἀρχαῖα, ἐκαθαρίσθησαν, ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφηθήθησαν, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ κάλυψις των ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἐλπίζομεν κατὰ προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον νὰ ἐπιτύχωμεν προσωρινὴν ἀποστράγγισιν τοῦ ὕδατος, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ νὰ καθαρι-

σθοῦν ἀρκούντως τὰ λείψανα ταῦτα, πρὸς ἀκριβεστέραν σχεδίασιν, σαφεστέραν φωτογράφησιν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας περὶ τὰ «μάτια» τοῦ κεφαλαριοῦ εὐρέθη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ σπόνδυλος πωρίνου δωρικοῦ κίονος, παρὰ τὴν ἀκράϊαν πρὸς ΒΑ. πηγὴν, ὅπου εἶχε τοποθετηθῆ ὡς «πάτημα». Φέρει 20 ραβδώσεις καὶ τόρμον κάτω (12×8.5 ἐκ.), σώζει δὲ κονίαμα. Ὑψος 0.48 μ., διάμ. 0.46 - 0.445 μ.

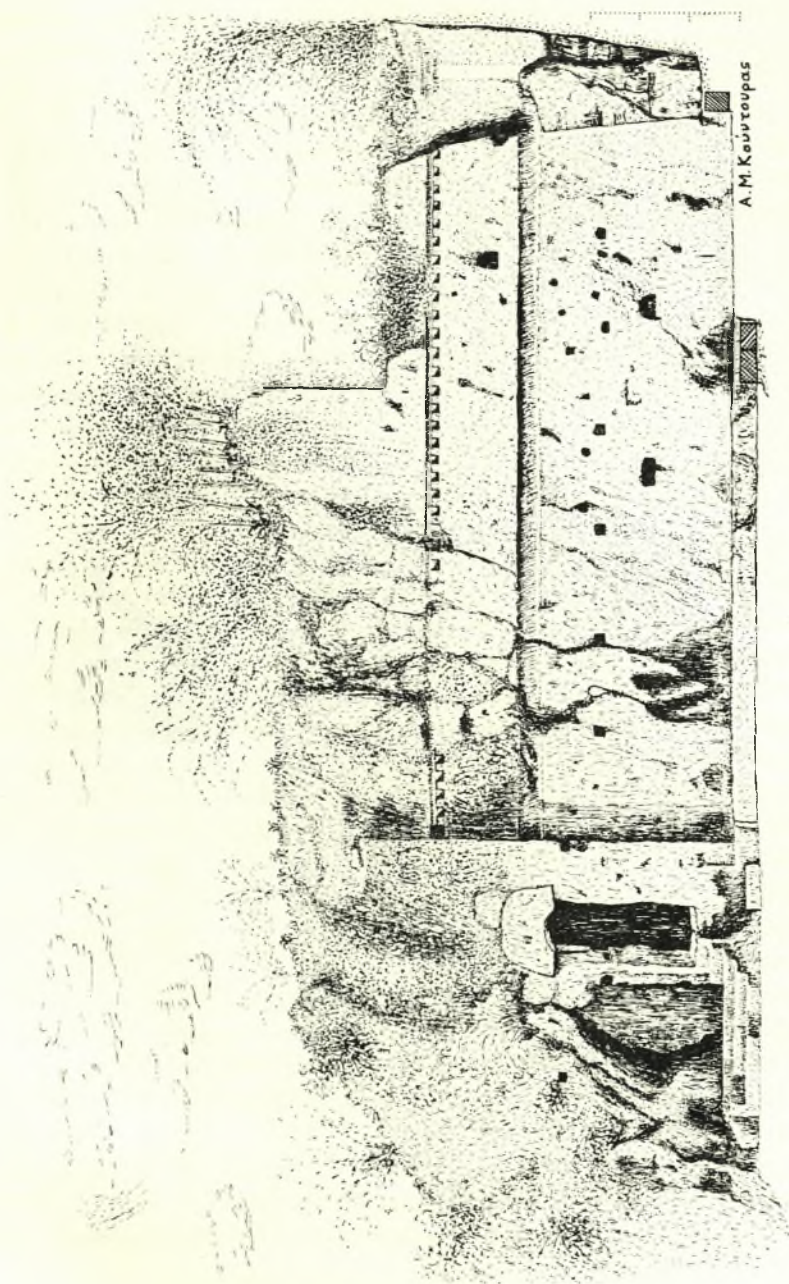
Περαιτέρω ἀπεκαλύφθησαν οἱ λαξευμένοι βράχοι εἰς τὰ χαμηλὰ ἀτελῶς, ἄνευ ἀνασκαφῆς, ὑψηλότερον πλήρως σχεδόν (πίν. 44α, ἄνω ἀριστερά), ὥστε ἐφάνησαν τεχνητὰ λαξεύματα, τῶν ὁποίων ἡ σημασία μόνον μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν θὰ καταστῆ ἴσως σαφής.

Τὸ κυρίως ἀνασκαφικὸν ἔργον περιορίσθη εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σπηλαίων ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 (παρένθ. πίν. Α, 21 καὶ 22).

Περὶ τὸ σπήλαιον ὑπ' ἀριθ. 1 ἀνασκαφείσης τῆς ἀβαθοῦς καὶ ἀστρωματίστου ἐπιχώσεως ἀπεκαλύφθη τὸ ἰσοπέδωθὲν διὰ λαξεύσεως τοῦ βράχου δάπεδον δυτικῶς τοῦ σπηλαίου, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς συμπληρώσεις τῶν κενῶν τοῦ βράχου πρὸς ἰσοπέδωσιν, ἀφ' ἐτέρου τέσσαρες βαθμίδες λαξευθεῖσαι εἰς τὸν βράχον διὰ τὴν πρόσβασιν πρὸς τὸ σπήλαιον (παρένθ. πίν. Α καὶ εἰκ. 1, κάτω ἀριστερά). Ἐπίσης ἔντεχνοι ὀπαὶ κυκλικαὶ καὶ τινες ὀρθογώνιοι, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς δυσκόλως νοοῦνται. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὅλαι ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν πρώτων κατασκευῶν, διότι ὑπάρχει καὶ νεώτερα περίοδος κατασκευῶν διὰ θραυστῶν πωρολίθων, ἐξ ὧν διεσώθησαν μέρη διακρινόμενα σαφῶς εἰς τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως, ἀλλὰ μὴ δηλούμενα εἰς τὴν τομὴν τῆς εἰκόνας 1. Οἱ νεώτεροι οὗτοι τοῖχοι βαίνουν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων θεμελίων, τὰ ὁποῖα προηγουμένως εἶχον λιθολογηθῆ, ὥστε κατὰ μέρη παρατηρεῖται μόνον ἡ λαξευθεῖσα εἰς τὸν βράχον κοίτη αὐτῶν.

Ὅπως ἴσως εἶναι σαφές ἡ γραμμὴ τῆς ἀρχαίας θεμελιώσεως κατὰ τὴν νοτιᾶν πλευράν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν σώζεται καὶ μέρος τῆς κρηπίδος τῆς κιονοστοιχίας στοᾶς, ἡ ὁποία ἔβαινε κατὰ τὰς δύο πλευρὰς τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου (πίν. 45α-γ καὶ 46β).

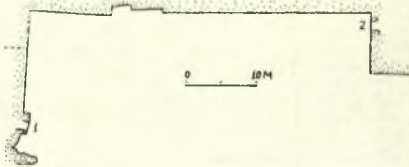
Ἡ στοὰ γενικῶς ἦτο κεκονιαμένη. Εἰς τὰς κατακορύφους παρεῖας τοῦ λαξευμένου βράχου, μάλιστα κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ δαπέδου, ὡς καὶ εἰς τὴν τριεδρὸν ΝΑ. γωνίαν τῆς στοᾶς, σώζονται κατὰ χώραν λείψανα μαρμαροκονίας. Κίονες τῆς στοᾶς ἀτυχῶς δὲν εὐρέθησαν, συνελήγησαν ὅμως ἀμύπολλα τεμάχια κονιαμάτων διατηροῦντα τὴν μορφήν λεπτομερειακῶν στοιχείων ἰωνικῶν κίωνων ἥτοι τὴν μορφήν τῆς βάσεως καὶ τῶν ραβδώσεων. Κιονοκραίνου ἰωνικοῦ εὐρέθη μικρὸν τμήμα ἔλικος. Ἐκ τοῦ θριγκοῦ οὐδὲν εὐρέθη εἰσέτι. Ἀπὸ τὰ πλούσια σχετικῶς κεραμεικὰ εὐρήματα



Εικ. 1. Όψις τῆς βορείας στενῆς πλευρᾶς.

τῆς ἀνασκαφῆς ἐδῶ, περὶ τὴν στοάν, εὐρέθησαν μόνον καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες κορινθιακοῦ τύπου, ὅμοιοι πρὸς παραδείγματα προηγουμένως εὑρεθέντα (ΠΑΕ 1965, σ. 46, 1966, σ. 32, εἰκ. 1 - 2). Ἦσαν διάσπαρτα εὐρήματα καὶ οὐδαμοῦ ἀπετέλουν στρώμα καταπεσοῦσης στέγης ἀδιατάρακτον.

Ἐνῶ ἡ νοτία πτέρυξ τῆς στοᾶς ἀπολήγει ὁμαλῶς εἰς κατακόρυφον ἐνιαῖον ἐπίπεδον, ἡ δυτικὴ ἀρχῆθεν παρουσίασεν εἰς τοὺς οἰκοδόμους σπηλαιώδη ἀνοίγματα, τὰ ὁποῖα παρέστη ἀνάγκη νὰ κλεισθοῦν, ὥστε νὰ εὐθυ-



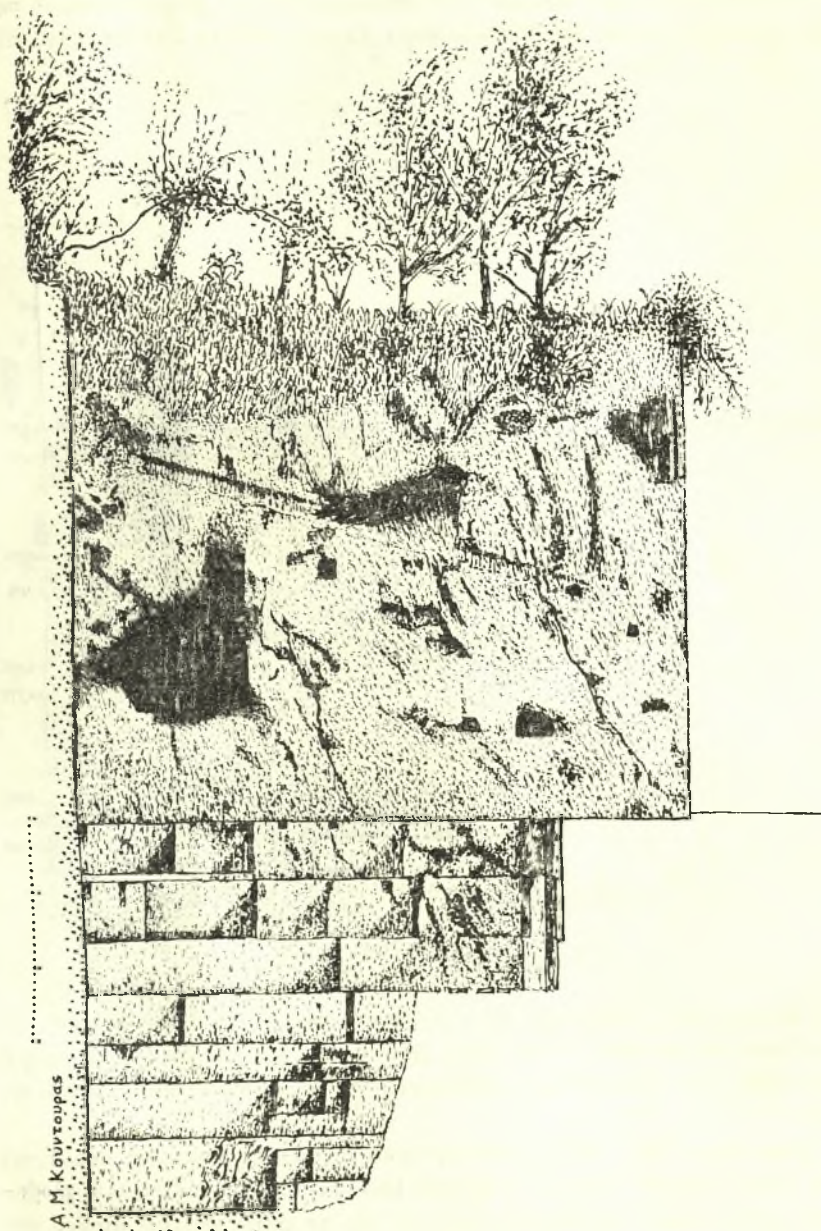
Εἰκ. 2. Συνοπτικὴ κάτοψις τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου.

γραμμισθῆ ἢ παρειὰ διὰ τοιχοποιίας (παρένθ. πίν. Β, ἀριστερὰ καὶ πίν. 46α = Ἔργον 1968, σ. 61, εἰκ. 63). Ἐκ τῆς τοιχοποιίας ταύτης σώζονται νῦν κατὰ χώραν μόνον τρεῖς πλίνθοι, διατηροῦνται δὲ καλῶς καὶ τὰ ὀρθογώνια λαξεύματα τοῦ βράχου διὰ τὴν ὑποδοχὴν ἑτέρων.

Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς πέρασ τῆς νοτίου πτέρυγος τῆς στοᾶς καὶ τὸ πρὸς Βορρᾶν πέρασ τῆς δυτικῆς εἶναι μᾶλλον βέβαια. Τὸ πρῶτον εἰκάζεται ἐκ τοῦ λαξεύματος τῆς κοίτης τοῖχου, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου νῦν μόνον λείψανα μεταγενεστέρου στενοῦ τοῖχου παρατηροῦνται, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν λάξευμα ἔχει πλάτος 0.75 μ. εἰς τὸ βάθος τοῦ θεμελίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπάτει τοῖχος μὲ πάχος 0.48 μ. ἢ κατὰ τι μικρότερον (εἰκ. 1). Ἡ ἐσωτερικὴ παρειὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου τοῖχου τῆς στοᾶς συνέχιζε τὴν παρειὰν τοῦ λαξευμένου βράχου καὶ πιθανῶς ἀπέληγεν εἰς παραστάδα, τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν ἔχνος εὐρέθη. Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἢ στοᾶ ἀπολήγει εἰς τοῖχον ἐπίσης, μεγίστου πάχους 0.46 μ. Οὗτος, σωζόμενος μέχρι 2 δόμων τοὐλάχιστον, βαίνει λοξῶς πρὸς καὶ πρὸς τὴν κρηπίδα καὶ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τῆς στοᾶς (πίν. 45β). Ἐχει ὄψιν ἀμφοτέρωθεν, συνεχίζεται δὲ καὶ πέρα τῆς στοᾶς πρὸς Ἀνατολὰς.

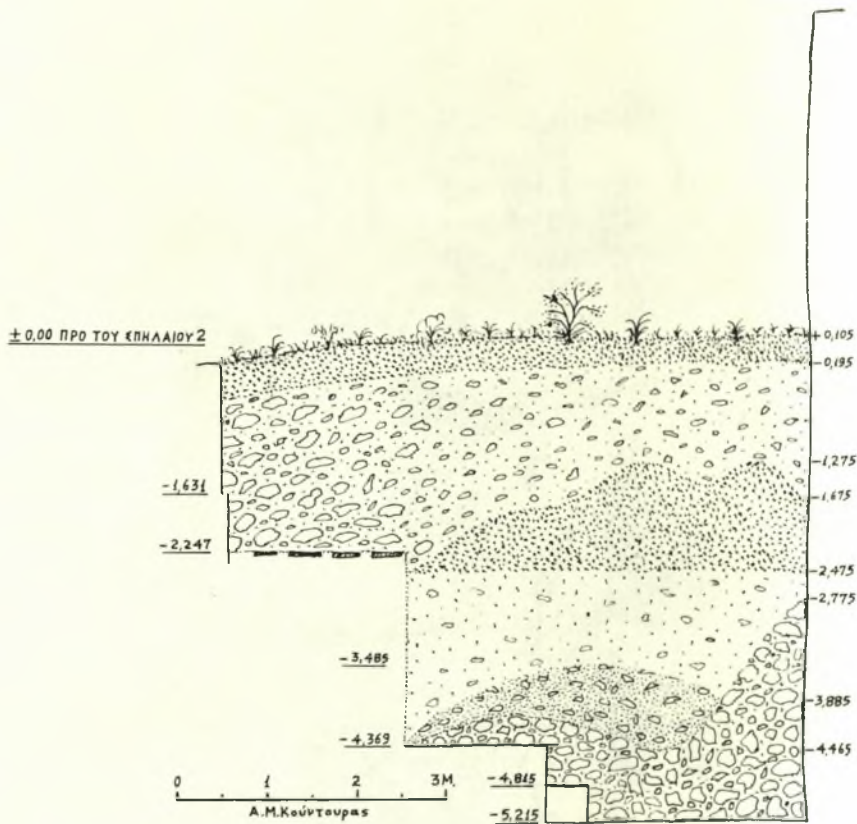
Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ διόρθωσις τῆς κατόψεως κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου, ὅπου μεταγενεστέρως ἀποσχισθὲν μετεκινήθη τμημα τοῦ βράχου (εἰκ. 1, δεξιὰ, πίν. 47, δεξιὰ εἰς τὸ βάθος). Τοῦτο γίνεται σαφὲς διὰ τῆς παραβολῆς τῆς εἰκ. 3 ἐν σ. 40, ΠΑΕ 1965, πρὸς τὴν εἰκ. 2 τοῦ παρόντος.

Ἐλάχιστα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο εἰς τὸν χώρον τῆς στοᾶς, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία δὲν συνετελέσθη κατὰ τὸ 1968. Ἦσαν τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, νομίσματα τινὰ ἑλληνιστικά κυρίως καὶ ἀσήμαντα ὄστρακα, ὅλα ἀστρωμάτιστα.



Είχ. 3. Όψις της βορείας στενής πλευράς.

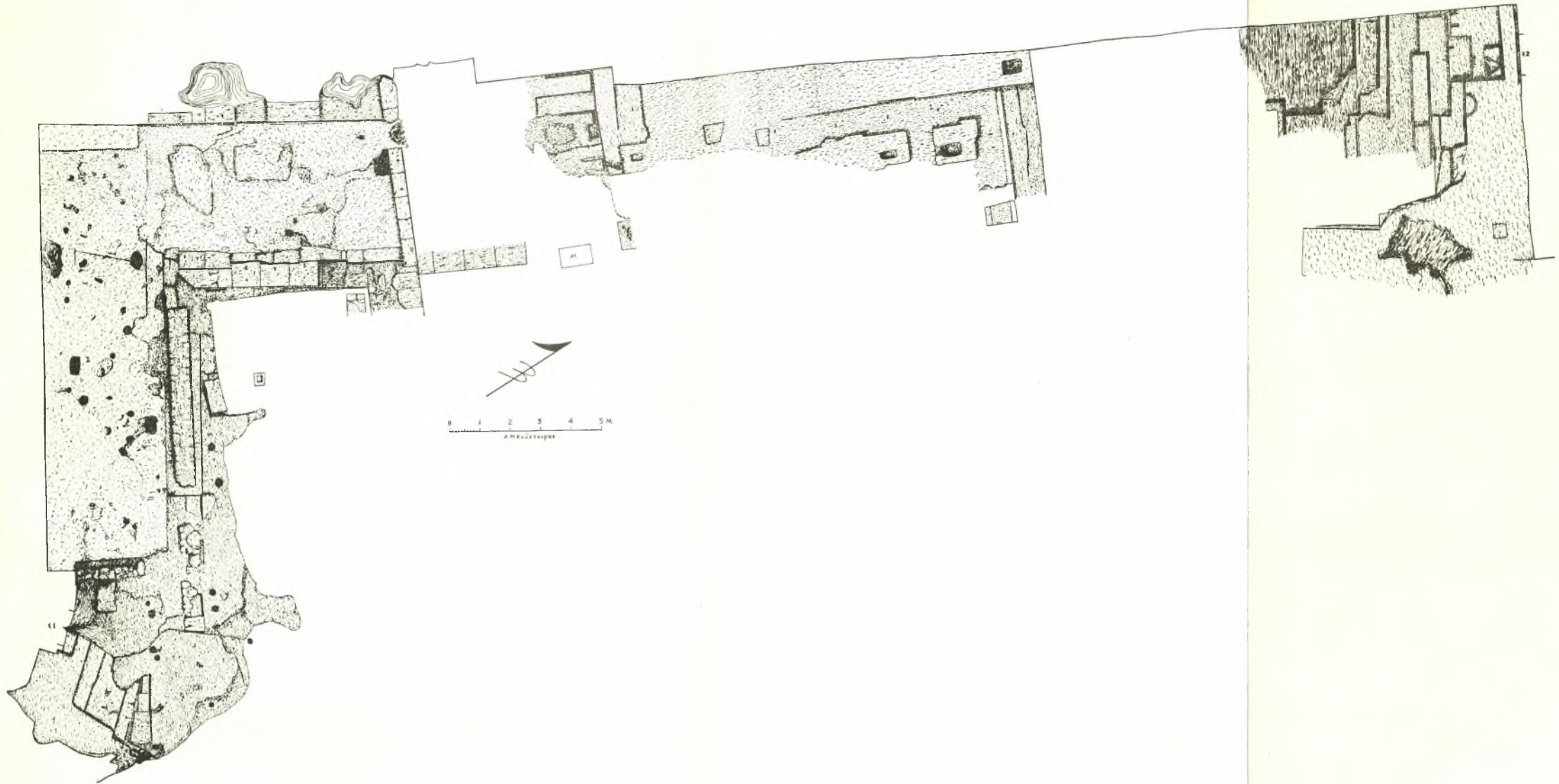
Τί συνέβαινε πρὸς Βορρῶν τοῦ προαναφερθέντος βορείου τοίχου τῆς στοᾶς καὶ ποίαν σχέσιν ἔχουν τὰ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντα λείψανα κατὰ τὰς



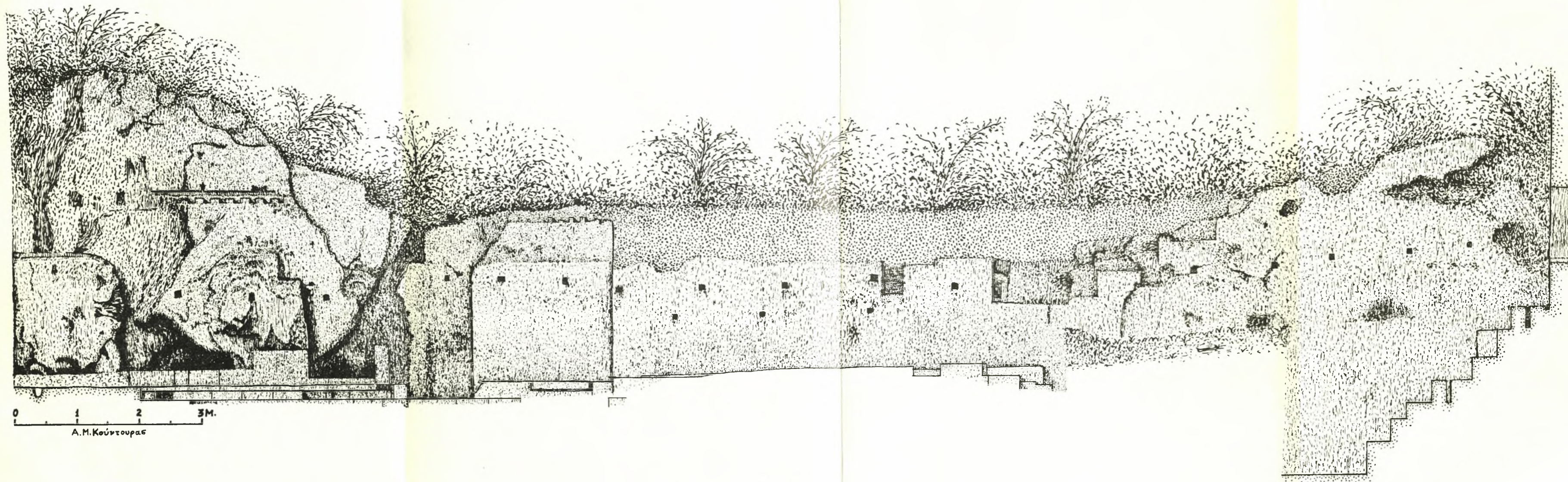
Εἰκ. 4. Στρωματογραφία τομῆς.

τρεῖς ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς τὴν ζώνην μεταξὺ τῶν δύο ἐσοχῶν τοῦ βράχου καὶ τοῦ μετακινηθέντος λίθου *M* (παρένθ. πίν. Α), δὲν εἶναι ἀκόμη σαφές, διότι δὲν ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο (πίν. 45α, μέσον).

Βορειότερον (πίν. 44β) ἀπεκαλύφθησαν κατάλοιπα λατομίας, ἀλλὰ καὶ κοίτη τοίχων λαξευθεῖσα εἰς τὸν βράχον (πίν. 47), ὡς προκύπτει ἐκ μοχλοβοθρίων, ὁμοίων πρὸς παρατηρούμενα καὶ εἰς τὰ λείψανα τῆς στοᾶς, καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἐντέχνων συμπληρωμάτων εἰς σημεῖα φθορᾶς τοῦ βράχου (παρένθ. πίν. Α). Λαξεύματά τινα ὀρθογώνια δυσκόλως ἐρμηνεύονται κατὰ



Γενική κάτοψις τῶν ἀνασκαφέντων λειψάνων.



*Όψις τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ἀνασκαφέντου χώρου.

τὸ παρόν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφή ἀρκούντως πρὸς Ἀνατολάς, ἀφέθη δὲ καὶ ἄσκαπτος ζώνη πρὸς Βορρᾶν.

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου παρὰ τὸ σπήλαιον ὑπ' ἀριθ. 2 (παρένθ. πίν. Α) ἀπεκαλύφθησαν κυρίως κατάλοιπα λατομίας (εἰκ. 3, πίν. 45α, ἄνω) καὶ εὐρέθησαν πολλὰ καὶ ὠραῖα τεμάχια ἐκ κεραμώσεων.

Ἡ λατομία, ὡς προκύπτει σαφῶς ἐκ τῶν μεθόδων αὐτῆς, ἐγένετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι βάρους 5.215 μ. ἀπὸ τοῦ πρὸ τοῦ σπηλαίου ὑπ' ἀριθ. 2 ἀνωτάτου ἐπιπέδου τοῦ βράχου (εἰκ. 3 καὶ παρένθ. πίν. Β). Οἱ λατομηθέντες λίθοι πιθανώτατα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος καὶ ἄλλας παρακειμένας κατασκευάς. Μεθ' ὃ ἐπληρώθη τὸ χάσμα διὰ λατύπης καὶ ποροχωμάτων μέχρι τοῦ ὕψους περίπου τοῦ δαπέδου τῶν κατασκευῶν. Στρῶμα εὐρημάτων ἐπίκειται τῆς λατύπης ταύτης. Ἀπὸ τοῦ στρώματος τῶν εὐρημάτων μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἐπιπέδου τοῦ βράχου πρὸ τοῦ σπηλαίου ὑπ' ἀριθ. 2 τὸ βάθος εἶναι 2.247 μ. (εἰκ. 3 καὶ 4). Ὑπεράνω τῆς ἀρχαίας λατύπης καὶ τοῦ στρώματος τῶν εὐρημάτων ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ ἀνώμαλον στρῶμα χώματος ἐκ τῶν ὑπερθεν ἀνδρήρων, ὑπεράνω δὲ τούτου παρατηρεῖται νέον στρῶμα λατύπης, ἐκ λατομίας μεταγενεστέρας τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων κτηρίων μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα, ὅμοιον πρὸς τὸ προαναφερθὲν ἀνώμαλον στρῶμα χώματος. Οὕτω διακρίνονται σαφῶς δύο ἀφιστάμεναι ἀπ' ἀλλήλων περίοδοι λατομίας, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα θὰ ἦτο μᾶλλον λιθολόγημα τῶν ἀρχαίων λειψάνων.

Ἐκ τοῦ ὡς ἀνωτέρω διαπιστωθέντος στρώματος εὐρημάτων προηλήθον τὰ πλεῖστα τεμάχια ἐκ κεραμώσεων, ὡς καὶ πήλινα ὄστρακα καὶ τεμάχια εἰδωλίων, μάλιστα δὲ κονιάματα ἐκ δωρικῶν κίωνων παρέχοντα λεπτομερείας τῶν ραβδώσεων. Ἐνταῦθα εἰκονίζονται τεμάχια διαφόρων τύπων σίμης (πίν. 48 - 49), ἀλλὰ ὁ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν κινητῶν εὐρημάτων λόγος ἐν γένει δέον νὰ ἀναβληθῇ διὰ τὴν προσεχῆ ἐκθεσιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία καὶ ἡ μελέτη δὲν ὄλοκληρώθη κατὰ τὸ 1968.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο καὶ περιορισμέναι ἐργασίαι προστασίας καὶ συντηρήσεως τοῦ χώρου.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ



α. Γενική άποψις τοῦ Νυμφαίου ἀπὸ Ν.



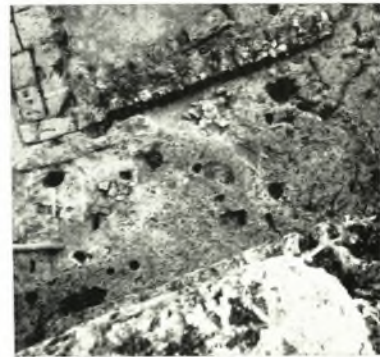
β. Λείψανα λατομίας καὶ κατασκευῶν κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.



α. Δυτική ζώνη του ανασκαφέντος χώρου από Ν.



β. Λείψανα κατασκευῶν κατὰ τὸ νότιον ἥμισυ τῆς δυτικῆς ζώνης ἀπὸ Δ.



γ. Τεχνητὰ λαξεύματα καί, ἄνω ἀριστερά, λείψανα τῆς κρηπίδος τῆς στοᾶς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς στοᾶς, ἀπὸ Λ.



β. Ή κοίτη τής στοάς από Ν.



α. Νυμφαίον Ναούσης. Λείψανα κατασκευών.



*Αποψις τῆς δυτικῆς ζώνης τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἀπὸ Β.



α - β. Τεμάχια ἐκ δύο τύπων σίμης.



α. Νυμφαῖον Ναούσης. Πηλίνη σίμη μετὰ λεοντοκεφαλῆς.



β. Νυμφαῖον Ναούσης. Γωνιακὸν τεμάχιον σίμης, τὸ ὁποῖον ἔφερε γοργόνειον.



γ. Γοργόνειον ἐκ σίμης τοῦ Νυμφαίου Ναούσης.